

Проф. др ФРАНЦ ЦУРК

КОНЗЕРВАЦИЈА ТЕКСТИЛА ИЗ РИЗНИЦЕ МАНАСТИРА ХИЛАНДАРА

Хиландар је највећа ризница српског средњовековног текстила. Заставе и делови црквене одеће очувани су у већем броју до средине XV века, што је и разумљиво обзиром на историјске околности које су се одразиле и на израду текстилних предмета за црквене потребе у средњовековној Србији, па и манастиру Хиландару. Тако су, поред коњаничких застава „Цара Душана” и такозване „Новије заставе”, сачувани бројни предмети од уметничког веза, као што су катапетасме (завесе за царске двери), плаштанице, воздуси, сакоси, мандије, митре, омофори, набедреници, фелони, епитрахиљи, наруквнице, орари, покрови за мошти, кесе за новац и др.¹ Предмети су најчешће израђивани од свиле.

„Новија застава”

Након завршеног конзерваторског захвата на застави „Цара Душана”, конзерваторска екипа под вођством проф. др Франца Цурка је извршила и конзервацију такозване „Новије заставе” (1985. и 1986. године).²

Троугласта коњаничка застава је првобитно састављена из пет неједнаких хоризонталних трака – поља са косим крстом у средини трећег поља (бројено од врха заставе) и највероватније опишвена ресама.

¹ Д. Стојановић, Уметнички вез од IV до XIX века, Музеј примењене уметности, Београд 1959, 23.

² Др Франц Цурк, Конзерваторски поступак на „Душановој застави”, Зборник Историјског музеја Србије, бр. 23, 1986, стр. 195-214; Исти, Hilandar, Carstvo spomenika 29, Ljubljana 1987, стр. 325-328.

Свако поље је израђено од по једне свилене траке са природним завршетком, осим четвртог поља, које је због висине састављено од две свилене траке (ширина свилене тканине је у то време ограничена ширином разбоја на око 50 см).

Непарна поља су саткана од жуто обојене свиле (резултати анализа у табели бр. 1; узорци бр. 3 и 5), иако је данас горње троугласто поље црвенкасте боје, која је боље сачувана у дубинама набора (табела бр. 1, узорак бр. 7). Да поље није оригинално потврђује сировински састав тканине, која је, за разлику од осталих поља, од памучног влакна. Замена тканине горњег поља може се објаснити деградацијом оригиналне тканине због великих механичких оптерећења у врху заставе.

Оптички ефекат коњак-жуте боје оригиналних непарних поља постигнут је у платненом преплету тканом од златно жутих, слабо упредених нити основе са слабо упреденим нитима потке пешчане боје. Густина ткања износи 38/45 конца/см.

Парна поља су ткана од слабо упредених нити у три различите дебљине. Најтање свилене нити основе поређане су тако да стварају танке, прозрачне, необојене, 8.5 см широке појасеве, које раздвајају 3.5 см широки компактно ткани појасеви од дебелих нити основе. Тканина је ткана у платненом везу, при чему су конци потке средње дебљине. Густина ткања танких, провидних појасева износи 25/26 конца/см, а густина ткања компактних ужих трака 27/26 конца/см.

Дебео конач основне ужих појасева је локално обојен црвено (табела бр. 1, узорак бр. 4), највероватније техником делимичног урањања свитка конца у раствор црвене боје. Осушен конач је разапет на разбој са благим помаком, како би створио утисак периодично понављајућег меког – назубљеног прелаза из беле у црвено обојену зону и натраг на дистанци од око 8 см, што даје тканини парних поља неубичајен изглед.

На трећем пољу заставе је обострано нашивен коси крст (такозвани Андрејев крст). Претпоставља се да је један од оба крста замењен, јер је један од свиле, док је други, највероватније млађи, од памучне тканине. Оба крста се разликују и по врсти бојила (табела бр. 1, узорци бр. 1 и 2).

Бордура са ресама, која окружује заставу, широка је око 7 см, с тим да је носећи део реса широк 1 см. У правцу ивице реса уткане су металне нити које су састављене од танке металне траке од месинга, овијене око језгра од дупле необојене свилене нити. Ресе су од жуто-зелено обојене свиле (табела бр. 1, узорак бр. 6).

Стање заставе је у време почетка конзерваторског захвата било алармантно. Свилена тканина је била изузетно крта, крхка и ломљива, визуелно јако промењена због губитка сјаја, промене боје (потамнела) и прљавштине. Горње поље и један од крстова су, као што је већ поменуто, промењени, док је доње поље било у целини отргано, а његово постојање потврђују остаци тканине коњак-жуте боје уз доњу ивицу четвртог поља и у шаву доњег дела тулца за копље.

Постоји претпоставка да су носеће траке за ојачавање ушивене на спојеве поља у време поменутих промена. На исти начин је била ојачана и ивица заставе. Носеће траке од позамтерије, које се међусобно врло разликују (седам врста), пришивене су са обе стране шивањом машином. Застава је била у целини механички оштећена, деформисана и прљава.

Методологија конзерваторског третмана одређена је на основу резултата анализа и података скупљених током истраживања затеченог стања предмета. Због стања тканине, врсте и отпорности бојила методологија је заснована на поступку такозваног „сувог прања”, поравнавање подеротина и учвршћивања заставе на синтетичку носећу мрежицу термоадхезивним лепком. Ресе и туљак су причвршћени на мрежицу скривеним бодом око 1 см од ивице заставе. Презентација заставе је привремена, док се не нађе одговарајући простор за њен коначни смештај.

Табела бр. 1: Анализа узорака са „Новије заставе”

<i>Ознака узорка</i>	<i>Боја</i>	<i>Влакно</i>	<i>Порекло бојила</i>
1.	црвена	памук	кармин
2.	црвена	свила	бразилско дрво
3.	жута	свила	жута реседа
4.	црвена/беж	свила	броч
5.	жута	свила	жута реседа
6.	зелена	свила	хром жута
7.	црвена	памук	кармин

Епитрахил с краја XIV – почетка XV века

Осим обе коњаничке заставе у ризници манастира Хиландара чува се епитрахил³ који датира из XIV, односно почетка XV века, а по својој орнаментици и везу спада у сам врх средњовековне уметности и сматра се за најстарију и највреднију црквену одежду српске средњовековне уметности.

Епитрахил (инв. бр. 41), који се налази у ризници манастира Хиландара је трослојна, 10.5 см широка трака укупне дужине од 268 см, пресавијена по средини под углом од 45 степени на два места, како би стварала симетричну целину.

У централном пољу квадратног облика, на троуглу на полеђини, насталом поменутих преклапањем, извезен је лик Пантократора у округлом медаљону. Позадина поља у медаљону је везена тродуплом златном жицом пловним везом бројем у правцу осе траке, док је правац истог веза позадине ван круга и у ореолу Христа правоугаоно на осу траке. Контура нимба везена је бодом званим напуштена пружанка. Кружна линија медаљона, натпис и крстови на омофору везени су златном жицом, бодом за попуњавање. У угловима поља налазе се биљни орнаменти везени сребрном жицом једнослојним белим везом. Омофор је везен сребрном жицом везом који имитира кепер вез, док су глава, руке и средњи појас наруквице везени разнобојном свилом, бодом званим ланчанац.

Поље се наставља у оба правца према лицу епитрахила стилизованим биљним орнаментом. На предњој страни епитрахила извезено је десет фигура, распоређених у пет хоризонталних низова. У првом низу приказани су Богородица и св. Јован Претеча, следе апостоли св. Петар и св. Павле, св. Василије Велики и св. Јован Златоуст, затим св. Атанасије Велики и св. Григорије Богослов, а у последњем низу приказани су св. Никола и св. Спиридон.

Фигурални низови су међусобно одвојени пољима (фризовима) преплета стилизованих биљних и геометријских орнамената или њиховом комбинацијом, и они се међусобно разликују. Поља ван орнаментата су везена тродуплом златном жицом, густо сабијеним бодом званим прутац, док је орнамент везен четвороструком златном жицом, гај-

³ Л. Мирковић, Црквени уметнички вез, I, Музеј Српске православне цркве, Београд 1940, 39.

тан бодом. Површине ухваћене унутар орнамента везене су бодом зрнчања, комбинацијом металне жице и свиле у боји.

У фигуралним низовима позадина ликова и ореоли урађени су плосним везом бројем тродуплом златном жицом правоугаоно на осу траке. Ритам веза је прекинут заокретањем жице, како би невезена црвена свилена основа на тим местима формирала натписе ликова. Стубови и преломљени лукови везени су бодом за попуњавање троструком златном жицом. Биљни орнамент изнад лукова везен је бодом за попуњавање вишеструком златном или сребрном жицом. Базе и доњи делови капитела стубова везени су плосним бодом са бројем од сребрне жице, док су горњи делови капитела везени комбинацијом металне жице и обојене свиле бодом зрнчања.

Огртачи приказаних фигура су по правилу везени троструком златном жицом ситним бодом који имитира кепер вез (плосни вез са бројем), док су хитони, фелони, омофори и атрибути везени комбинацијом металне нити и обојене свиле (црвена, плава, зелена или жута) бодом зрнчања. Ликови су везени обојеном свилом, бодом званим ланчанац.

У доњој зони, испод доњег низа фигура, налази се орнаментисано поље у комбинацији геометријског и биљног орнамента. Орнамент је формиран у облику једнакокраних крстова двеју величина. Контуре већих крстова везене су вишеструком златном жицом гајтан бодом. Поља унутар контура крстова, као и мањи крстови, који се налазе у центру површина формираних између кракова већих крстова везени су сребрном жицом бодом за попуњавање. Сама поља везена су бодом зрнчања са комбинацијом металне жице и свиле у зеленој или црвеној боји.

Кракови епитрахиља завршавају се свиленим, 14 см дугачким кићанкама црвене боје, по пет на сваком крају траке. Трећа кићанка на десном завршетку траке је плаве боје и 1.5 см дужа, што доказује да није оригинална.

Епитрахиљ је по средини спојен крупним грубим шавовима. На линији која раздваја први и други низ фигура, у састав је ушивена врпца на коју су на растојању од око 3 см нанизана и пришивена филигранска метална дугмад све до половине доњег орнаменталног поља. Врпца је у горњем делу пресавијена. Од укупно 28 дугмади, тринаесто по реду није оригинално. На том месту на врпци пронађена је алка оригиналног дугмета, док је то, очигледно неоригинално дугме пришивено на тканину уз врпцу.

Током прегледа стања експоната из ризнице манастира Хиландара, на дугмади епитрахиља примећени су корозијски продукти на бази хлорида, што доказује да су кисели аеросоли, употребљавани током дезинсекције и дератизације 1994. године, допрли и до експоната у горњој етажи ризнице. Утицаји неадекватних средстава на бази хлорових једињења, коришћених том приликом, оштетили су не само експонате у делу ризнице на првом спрату већ и текстил у просторији на другом спрату зграде библиотеке. Упозорење треба схватити озбиљно, јер оштећени експонат, по свему судећи, није једини угрожен. Треба напоменути да се у тој просторији, поред других значајних експоната, налази и Јефимијина завеса.

Претпоставку да су у сличном стању и преостали експонати од текстила потврдила су и мерења рН вредности других експоната.

Током детаљнијег прегледа епитрахиља установљено је да је сем дугмади у целини кородирао и вез од срме. Оштећења узрокована продуктима секундарних хемијских интеракција најизраженија су у пределу врата где су се, са већ поменутих хлорових аеросолима, комбиновали утицаји додиром коже наталожених остатака органских киселина и соли.

Прилично висока релативна влажност просторија, пре свега у влажним временским периодима, проузрокује делимично растварање хигроскопних секундарних хемијских продуката. Кисели раствори који при томе настају, капиларном вучом мигрирају у тканину у околини металних апликација и својим оксидативним корозијским дејством на влакна органског порекла, резултирају у деструкцији нападнуте тканине. Најјача оштећења тканине уочена су у околини дугмади, где су концентрација и количина киселог раствора највеће. Врпца, на коју су дугмад нанизана, из истог разлога је на више места испрекидана. РН вредност измерена на тим местима се у просеку креће од 3 до 3.5.

Сем хемијских, видљива су и механичка оштећења као последица абразије током употребе. Најјача механичка оштећења тканине, па и веза, уочена су уз ивице епитрахиља, пре свега у пределу уз врат, на местима прегипа под углом од 45 степени у средини траке и у висини рука, односно рукава, где је у највећој мери срма отпала.

На местима подеротина присутни су ранији, нестручни покушаји санације. Епитрахиљ је на тим местима грубо крпљен дебелим концем у пределу врата и уз ивице.

Експонат је прљав и прекривен танким слојем прашине и чађи.

Епитрахиљ након третмана (деталј)

Одмах након откривања корозијских процеса на металним апликацијама приступљено је документацији затеченог стања и прелиминарним радовима за одређивање поступка конзерваторског захвата. У ту сврху урађене су потребне анализе и тестови помоћу којих су утврђени узроци деструкције, врста и топивост нечистоћа, отпорност бојила и затечено стање материјала епитрахиља. На основу скупљених података одређена је методологија конзерваторског захвата. Експонат је пажљиво растављен, опарана је врпца помоћу које су на епитрахиљ пришивена дугмад и скинути су шавови каснијих интервенција. Након механичког чишћења експонат је монтиран између мрежа рамова за прање, израђених специјално за ту сврху, како би се спречила механичка оштећења и померања тканине током прања.

Затим је урађена локална неутрализација киселином оштећених места епитрахиља. Експонат је опран у неутралном раствору сапоната. Након испирања урађена је заштита тканине UV апсорбером додатим у последњу воду за испирање. Оштећена места зашивена су танким свиленим концем. Лице епитрахиља прекривено је заштитном мрежицом са шестоугаоним отворима. Филигранска дугмад су очишћена и заштићена кополимерним метил-бутил метакрилатним лаком.

Трака епитрахиља је поново два пута пресавијена под углом од 45 степени по средини и на саставу шивењем спојена.

Испрекидана врпца на коју су била нанизана дугмад надомештена је новоизрађеном, обојеном текстилним бојама у тону оригиналне врпце. Конзервирана и заштићена дугмад нанизана су на реконструисану врпцу ко-

ја је враћена на експонат. Конзервирани епитрахил поново је монтиран на платно разапето на дасци на истим за то предвиђеним местима (сним. бр. 1) и враћен у витрину.

Јефимијина завеса за царске двери

Међу бројним предметима старог српског црквеног уметничког веза, у ризници манастира Хиландара сачувана је Јефимијина катапета-сма. То је ручни рад монахиње Јефимије, жене деспота Угљеше, из 1399. године. Завеса, која је некада висила на царским дверима, данас се чува у ризници.

Као на другим сачуваним примерцима српског црквеног уметничког веза и на Јефимијиној завеси за царске двери Хиландарског иконостаса, удружују се орнаментални и иконографски вез.

Јефимијина завеса пре конзервације

Композиција је литургијска. Приказује Спаситеља који благосиља, како стоји између св. Јована Златоустог и св. Василија Великог, који држе у рукама свитак са молитвама. Иза светаца стоји по један анђео са рипидом у рукама (снимак бр. 2). Код ногу Спаситеља извезен је текст Јефимијине молитве:

*Од нечистиџ усана, од мрскога срца,
од нечистиог језика, од душе нечистиџе,
џрими молење моје, о Христџе мој,
и не одгурни мене рабу џвоју,
ни јарошћу џвојом, Владико,
не обличи мене у часу исхода мојега,
ни гневом џвојим не казни мене
у часу исхода мојега,
ни гневом џвојим не казни мене
у дан доласка џвога.*

*Јер џре суда џвога, Госџоде,
осуђена сам савешћу својом,
нема у мени никакве наде на сџасење моје,
ако милосрђе џвоје не џобеди множину безакоња мојих.
Заџто џе молим, незлобиви Госџоде,
не одбаџи ово мало џриношење,
које џриносим светиоме храму џречистиџе маџтере џвоје
и наде моје, Богородице Хиландарске.
Јер угледах се на веру удовичину
која џи џринесе две лейџџе, Госџоде.
Тако и ја џринесох ово,
недостџојна раба џвоја,
о Владичице,*

*Јефимија монахиња, кћи господина ми џесара Војихне,
који овде џочива, а некада десџоџџица.
И џриложи се ова завеса храму џресветџе Богородице
у години 1399.*

*И ко је буде однео од храма џресветџе Богородице Хиландарске,
да је одлучен од једносушне и неразделиме џене Тројеручице,
и да му је суџарница џречистиџа Богомаџи Хиландарска
у дан сџџрашнога суда.*

Амин!

*(Сџџара срџска књижевност, II, Нови Сад
– Београд 1966, стр. 249; превод Лазара
Мирковића)*

Целокупна композиција представља историјски документ. Спаситељ који благосиља на стари начин са два прста, приказан је у архијерејском богослужном оделу XIV века, које се састоји од сакоса украшеног византијским орнаментима, са широким и врло кратким рукавима, омофора, старих великих наруквица, епитрахиља и две поле пребачене једна преко друге и стихара са ресама на рукавима и код ногу. Св. Јован Златоусти и св. Василије Велики су такође обучени у архијерејске одежде. Препознатљиви су стари облици полиставриона, омофора, епитрахиља у две поле, стихара са рекама и набедренице. Анђели су обучени у ђаконски стихар украшен старим византијским орнаментом око врата и на рукама у којима држе стару кратку четвртасту рипиду са трипут извезеним натписом „агиос”.

По мишљењу Љубомира Вујаклије, заснованом на иконографским правилима, првобитна композиција би морала имати у горњем делу још две мање фигуре анђела или представу пута. Ту претпоставку посредно потврђује чињеница да горња ивица формата додирује, чак сече ореоле леве и десне фигуре.

У наоко богатом везу Јефимијине завесе коришћен је изненађујуће мали избор из ионако невелике палете начина веза. За контуру, односно за оивичавање мотива рађених неким од бодова за попуњавање, коришћен је вез по писму (бод за иглу, овијенац). Други бод, који се користи за раздвајање различито везених поља, је ланчанац. Исти бод је коришћен за попуњавање ликова и исцртавање праменова косе. Трећи вез је комбинација равног бода (плосни бод, насип, прави бод) и златовеза. Равни бод од ланеног конца који прати цртеж на подлози служи као јастуче, да би златовез био рељефнији.

На пољима већих димензија, металне нити су појединачно или у снопу кратким бодовима причвршћене на подлогу у правилним размацима (бројем), како предуги бодови не би олабавили. Причвршћене су танким свиленим концем примерене боје. Променом правца металних нити, дистанцом кратких бодова и њиховог броја, добијена је разноликост појединачних поља веза.

На већим обојеним пољима коришћена је комбинација равног бода и решеткастог бода. Основу веза чине паралелно положене нити од бојене свиле пружене у хоризонталном или вертикалном правцу. Преко испружених нити доњег слоја веза се на једнаким растојањима пружају паралелне нити исте боје под углом од око осамдесет степени. У следећој фази укрштене нити су причвршћене кратким косим бодом бројем.

Јефимијина завеса, односно то што је од ње остало, после претходних захвата и захвата г. Тачера (Teacher), налази се изложена у витрини у згради Нове библиотеке манастира Хиландара.

Извезени ликови са лица завесе су, већ пре Тачеровог захвата, исечени из целине по контурама заједно са носачем – белом памучном тканином. Г. Тачер их је пренео шивењем на ново, ретко ткано енглеско памучно платно црвене боје. Новонастала целина је разапета на дрвени рам.

За исечене делове Јефимијине завесе знало се и по казивањима старијих монаха. По њиховом сећању ти делови су том приликом стављени у картонску кутију и сачувани, али нису знали где се у манастиру налазе. Кад су пронађени, показало се да међу њима нема оригиналне свилене тканине. Натпис на кутији „Јефимијина завеса”, који је г. Тачер написао, потврђује да су пронађени остали саставни делови Јефимијине завесе.

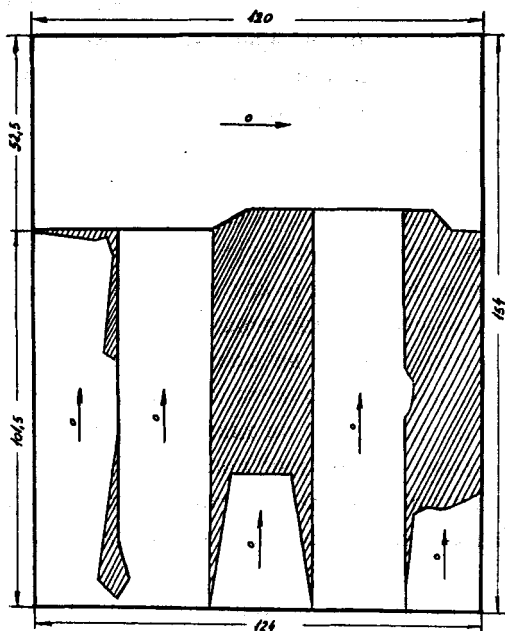
Поједини комади текстила из кутије нису обележени, па се стога не зна какав је био распоред слојева. Саставни делови су очито скинути са намером да се касније не враћају, што потврђује и чињеница да нису очишћени. Намеће се питање зашто нигде нема остатака оригиналне свилене тканине са завесе. Остаци те тканине се виде на појединим деловима ивица исечених везених ликова и у ситним затвореним окцима ћириличних слова, која су сувише мала, тако да се нису могла исећи. Микроскопска истраживања поцрнелих остатака су показала да је основна тканина била тамнобраон боје. Узорак, величине отприлике три квадратна милиметра, изузетно је крт и ломљив, и на додир се распада иако се под микроскопом не виде изразита оштећења. Постоји оправдана сумња да је у влакну дошло до хемијских промена насталих приликом чишћења корозијских продуката са срме непримерним средством, што је створило и црнкасти тон на тканини. Поменуте промене на текстилу су највероватније разлог због кога је одстрањена оригинална тканина и исечена везена површина пренета на нов носач. Овакав захват је, без обзира на разлог, са становишта конзерваторске праксе и етике, неприхватљив.

Стање срме на везеним деловима завесе тешко је проценити, јер није познат степен деструкције жице језгра срме. Приметна су механичка оштећења по целој површини веза. Бојени свилени конци веза оштећени су светлошћу, а вероватно и дејством хемикалија коришћених за

чишћење корозијских продуката са срме. Присутност других нечистоћа, сем прашине на изложеном делу завесе, није примећена.

Пронађени делови завесе су неочишћени и на више места механички оштећени. Документоване су форме и димензије пронађених делова завесе (види цртеже бр. 1–5). Атласна тканина боје златног окера расечена је као што је приказано на цртежу бр. 1. На тој тканини се виде трагови композиције због мање стопе деградације бојила због дејства светлости на деловима које је прекривао непрозрачни вез. Тканина је на полеђини повоштена, што доказује да је служила као полеђина. Остаци те тканине по димензији одговарају величини садашње композиције Јефимијине завесе.

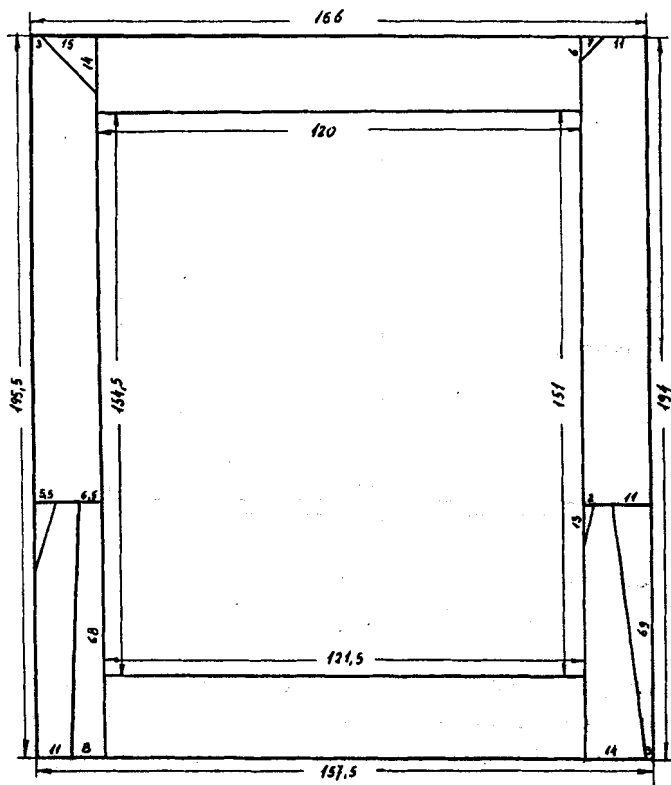
Тканина сашивена у облику рама од турског броката (цртеж бр. 2) састављена је из делова који наговештавају да је сашивена од одеда. Ова тканина је на полеђини повоштена, па се претпоставља да временски одговара раније поменутој тканини. Теоретску претпоставку потвр-

o - osnova
 [shaded square] - isečeno

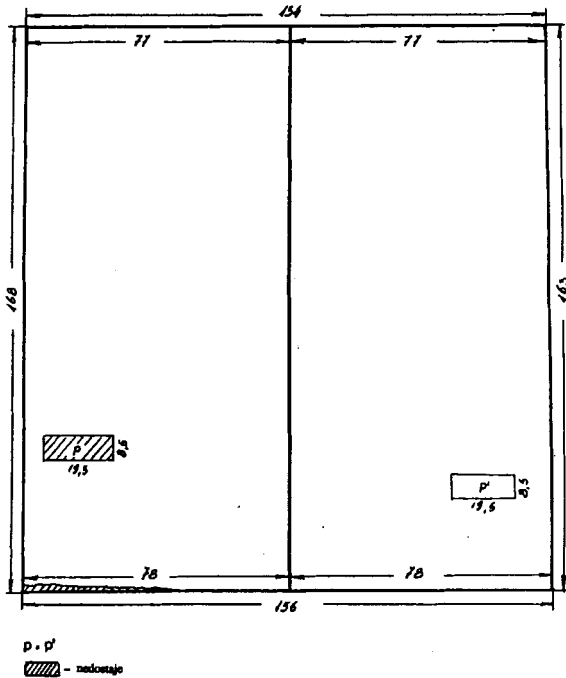
Цртеж 1. Атласна тканина боје златног окера

ђују и идентичне димензије (упореди цртеж бр. 1 и 2). Мања одступања су настала због деформације тканине.

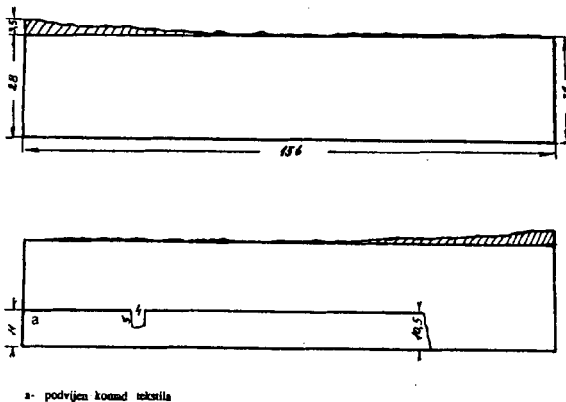
Цртеж 2. Тканина сашивена у облику рама (од турског броката)

Треће парче тканине, приказано на цртежу бр. 3, највероватније је турско ткање из XV века. Комад је састављен од двеју уздужних трака, које нису идентичне. Материјал је врло оштећен и подшивен са великом закрпом од црвенкасте свилене тканине из XVIII века. Из целине исечено парче величине 7.5-8x27 см пришивено је на другом месту. По димензијама раније поменуте турске тканине из XV века и њеним остацима по дужој ивици комада турске тканине из XVI века (цртежи бр. 4а и 4б), може се тврдити да су обе тканине делови исте целине. На супротној, дужој ивици мањег комада текстила подвијен је 11 см широк појас турског броката (види цртеж бр. 4б). Делови те траке недостају, а

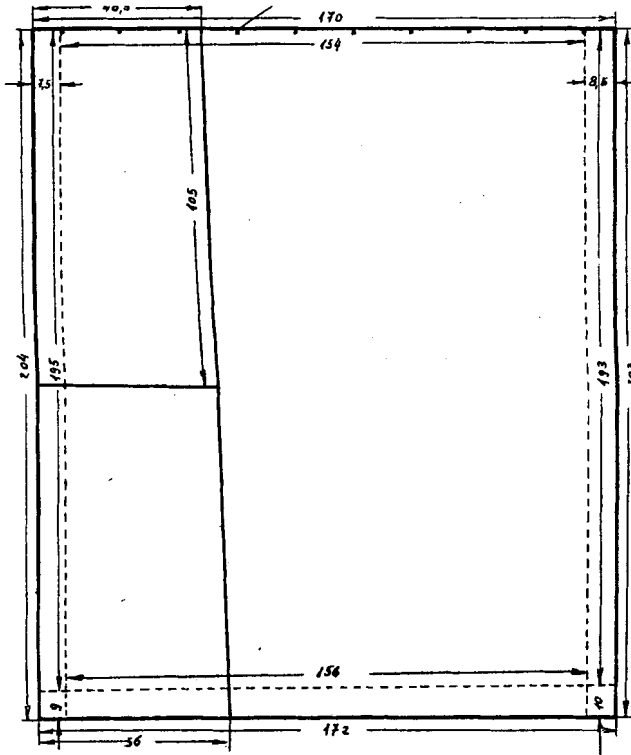
Цртеж 3. Турско ткање из XV века

на једном месту је у прошлости вероватно грубо извађен узорак ткања (види цртеж бр. 46). Највећи комад пронађеног текстила је брокат из XIX века (ширина разбоја 100 см), који је носио све раније поменуте слојеве Је-

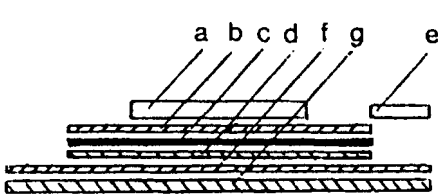
Цртеж 4а и 4б.

фимијине завесе (види цртеж бр. 5). Уз горњу ивицу тканине су помоћу траке позамтерије нашивене алке за вешање (10 ком). Бочне ивице су би-

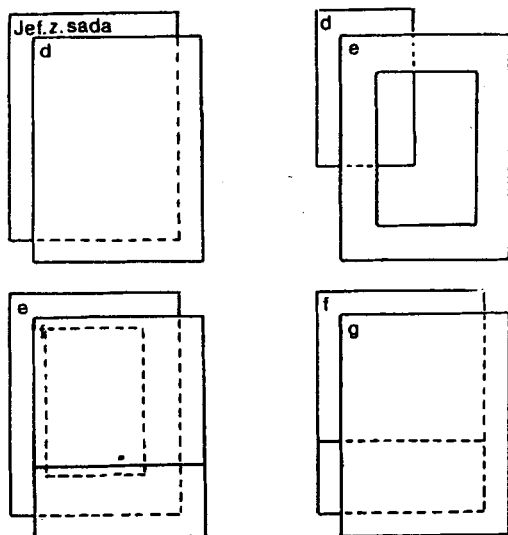
Цртеж 5. Брокат из XIX века

ле подвијене како приказује цртеж. Слојеви пронађених тканина вероватно су били поређани као што се види на скицама бр. 1 и 2.

- а) вез
- б) оригинална свилена тканина
- ц) оригинална носећа тканина
- д) тканина (цртеж бр. 1)
- е) тканина (цртеж бр. 2)
- ф) тканина (цртеж бр. 3 и бр. 4)
- г) тканина (цртеж бр. 5)

Скица бр. 1. Јефимијина завеса у пресеку пре захвата г. Тачера

Скица бр. 2. Поређење димензија појединих слојева Јефимијине завесе

Анализе узорака показују да су биле употребљене следеће боје: archil, carminblue, madder, quercitron.

У првој фази поступка завеса је расклопљена. Вез заједно са оригиналном тканином је опаран са новог памучног носача, а затим са старог носача, јер механичко стање горњих слојева завесе допушта овакав захват без сувише великог ризика за целину. Сви појединачни делови завесе су опрани. Тканине су обојене водоотпорним бојама, па су стога опране у неутралном средству по класичном поступку, а у фази испирања додат је UV абсорбер.

Остале осетљиве тканине неопходно је очистити по такозваном поступку сувог прања. У том случају процес UV заштите изводи се накондно.

У следећој етапи санираће се маханичка оштећења тканих делова да би се могли употребити код презентације завесе.

Најделикатнију фазу у процесу конзервације представља неутрализација хемикалија и продуката распада који су довели до садашњег стања оригиналне тканине и језгра срме. Истраживања која ће дати одговор на то питање још су у току, па би свако навођење поступака било прејудицирање ситуације.

У даљој фази би требало на основу текстилно-техничких анализа исткати копију оригиналне тканине. О евентуалној реконструкцији првобитног стања завесе у даљој фази конзерваторског захвата требало би се договорити о начину коначне презентације Јефимијине завесе. Под овим се подразумева и питање да ли ће се вратити сви или само појединачни слојеви пронађених тканина, обзиром да је првобитно стање највероватније немогуће реконструисати, јер горњи део композиције у целини недостаје, како се претпоставља. Истовремено треба решити и питање презентације преосталих комада текстила.

Коначно решење презентације урадиће конзерваторска екипа у сарадњи са стручњацима из подручја историје, историје уметности и примењене уметности и на основу нових налаза евентуално постојеће документације.

Акција је прекинута због почетка НАТО агресије на СР Југославију и предвиђено је да се настави крајем 1999. године.